

УДК 911.3:314(540)''200'';
314.117(540)''200''

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Дејан Шабих
Мила Павловић**РЕГИОНАЛНИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ СОЦИОКУЛТУРНИХ
РАЗЛИКА МЕЂУ СТАНОВНИШТВОМ МЕТРОПОЛИТЕНСКОГ
ПОДРУЧЈА МУМБАЈА***

Извод: У раду је анализиран регионални приступ проучавању социокултурних разлика, мултикултуралности и димензија културног развоја на примеру становништва метрополитенског подручја Мумбаја. Указано је на различите аспекте и димензије односа и веза између етничких група и заједница у овом милионском граду, пренос култура у традиционалном индијском друштву и утицај глобализације. Посебан део рада посвећен је утицају глобализације на социокултурне промене у друштву са аспекта регионалне географија.

Кључне речи: регионални приступ, мумбајска агломерација, становништво, култура, мултикултуралност

Abstract: The regional approach in researching the social and cultural differences, multiculturalism and the dimensions of cultural development has been analyzed through the example of the population of Mumbai Metropolitan Area. Different aspects and dimensions of relations and connections between ethnic groups and communities in this large city, transfer of cultures in the traditional Indian society and influence of globalization have been indicated. The influence of globalization on the social and cultural changes in society from the aspect of regional geography has been discussed in a separate part of the paper.

Key words: regional approach, Mumbai agglomeration, population, geographical space, culture, multiculturalism

Увод

Мумбај, бивши Бомбај, је главни и највећи град индијске савезне државе Махараштре. По броју становника, у питању је други најнасељенији град у свету са 11,9 милиона становника. Са суседним градовима Нави Мумбајом и Таном, Мумбај је четврта по броју становника градска агломерација у свету са више од 18, милиона становника (иза Токија, Њујорка и Мексико Ситија).

---

* Рад представља резултат истраживања на пројекту 146015, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Мумбај је финансијски и пословни центар Индије, у коме се остварује 5% индијског БДП-а, 25% индустријске производње, и 70% трговине Индије. Привреда нуди разне видове запослења, чиме се увећава потенцијал квалитетнијег животног стандарда становништва ове градске агломерације. То привлачи емигранте бројних етничких група и заједница из целе Индије, које негују различит културни идентитет и начин живота из средина, које су привремено или трајно напустили (Arnold, M., 1869; O'Neil D., 2006). Због тога, према процени Уједињених Нација 2025. године мумбајска агломерација ће имати око 26,4 милиона становника и биће на другом месту у свету, иза Токија са 36,4 милиона.

Табела 1. – Највећи градови у свету према броју становника¹

Назив	Број становника	Површина у km ²	Датум пописа становништва
Шангај (Кина)	14.348.535	-	11. 11. 2000.
Мумбај (Индија)	11.914.398	466	3. 01. 2001.
Сао Паоло (Бразил)	11.016.703	1.493	1. 08. 2005.
Пекинг (Кина)	11.509.595	-	11. 11. 2000.
Москва (Русија)	10.433.869	-	1. 08. 2006.

Поред чињенице да се у тзв. Великом Мумбају „додирјују” различите етничке групе и заједнице, културне промене и дифузије културних утицаја слабо се испољавају. У контакту култура, етничке групе и заједнице могу да науче једне од других, али у социокултурним условима какви владају у Индији и који се могу дефинисати као традиционално-религиозни (кастински систем), културни елементи „слепо” се одржавају, тако да слабо долази до културних промена или до дифузија култура.

Табела 2. – Највеће градске агломерације у свету 2007. према броју становника²

	Назив	Број становника	Површина у km ²
1.	Токио (Јапан)	35.676.000	2.187
2.	Њујорк – Њуарк (САД)	19.040.000	-
3.	Мексико Сити (Мексико)	19.028.000	-
4.	Мумбај (Индија)	18.978.000	1.041
5.	Сао Паоло (Бразил)	18.845.000	-

У конфесионалној структури постоји велика хетерогеност. Хиндуси чине 67,39% популације, муслимани 18,56%, Хришћани 3,72% и др. У етничком погледу највише је Махараштра – 53%, следе Гуџарати 22%,

¹ Подаци преузети из публикације УН-а о становништву градова света са web адреса: <http://population.mongabay.com> и <http://www.un.org/esa>

² Подаци у табелама 2-4 преузети из публикације: *Urban agglomerations*. Population Division, Department of Economic and Social Affairs, UN, New York.

Северни Индијци 17%, Тамили 3%, Синди 3%, Тулуви и Канадигаси 2% и др. Шаренолик састав је резултат досељавања становништва из различитих делова потконтинента. Званичан језик у Мумбају јесте марати (енг. *Marathi*), а остали језици у употреби су : хинди, гуџарати и енглески.

Табела 3. – Неки демографски показатељи мумбајске агломерације

Број становника 1975. (у милионима)	7,1
Место у свету	15.
Број становника 2007. (у милионима)	18,9
Место у свету	4.
Процена броја становника 2025. (у милионима)	26,4
Место у свету	2.
Пораст броја становника за период 2005–2010. (у %)	2,0
Пораст броја становника за период 2020–2025. (у %)	1,9
Учешће у укупној популацији Индије 2007. (у %)	1,6
Учешће у урбаној популацији Индије 2007. (у %)	5,6

Од 1971. до 1981. године становништво урбаног дела агломерације повећано је за 3,9%, 1981–1991. – 3,12% и 1991–2001. – 2,92%. Од 1971. до 1981, становништво руралног дела агломерације повећано је 1,51%, а 1981–1991. смањено за -0,81% и 1991–2001. године – -0,99% (исељавање у градске делове Мумбаја). Ако анализирамо ниво целе агломерације пораст је био велики и износио: 1971–1981. – 3,59%, 1981–1991. – 2,71% и 1991–2001. – 2,66%.

По попису 2001. године у агломерацији је било 6.720.180 становника, односно 37,96%, који су живели у сиромаштву у нехигијенским насељима, без водовода, електричне енергије и канализације и на мумбајским тротоарима (енг. *slum population*).

Табела 4. – Пораст броја становника мумбајске агломерације 1971–2001. године

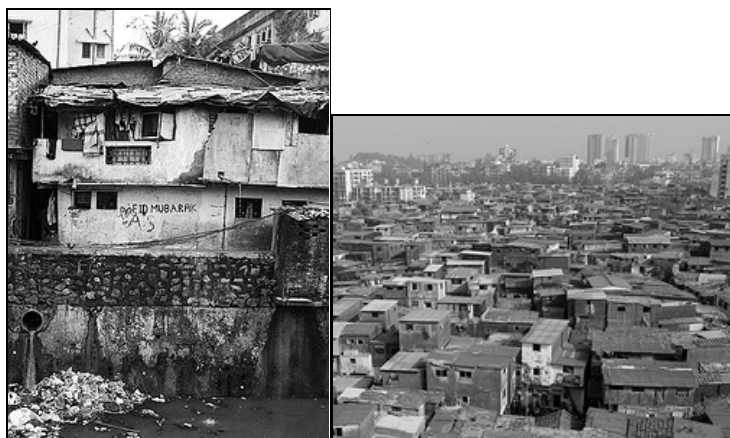
	1971.	1981.	1991.	2001.
Урбани део	6.711.247	9.837.116	13.378.249	17.845.935
Рурални део	1.080.341	1.254.676	1.156.115	1.047.124
Укупно	7.791.588	11.091.792	14.534.364	18.893.059

Димензије културног развоја традиционалних друштава, културно раслојавање и кастински систем

Културно раслојавање у индијском друштву потиче из светих хиндуистичких списа Ману – смрити, у којима се дефинише место и улога сваког друштвеног слоја, моралне норме и кодекси понашања. У Индији се издвајају социокултурне групе, касте или варне, које су по традиционалним списима формирали прабића, из чијих су уста изашли брамани (све-

штеници и учитељи), из руку – кшатрије (ратници и владари), из бедара – вајшије (трговци, занатлије и пољопривредници) и из стопала – шудре (становништво дравидског порекла и тамне коже, које обавља тешке физичке послове) (Olivelle, P., 2005). Хиндуси верују да је свети спис дело „творца света и свих живих бића” врховног бога *Брахме*, а научници сматрају да је оно написано у периоду 200. године пре нове ере и 200. године нове ере (Basham, A. L., 1999).

Свака каста подељена је на стотине наследних каста и подкаста, које имају сопствену хијерархију. Пета група обухвата парије или недодирљиве. Та последња социјална група избачена је из кастинског система, јер их Индијци сматрају недостојним живота у заједници, због послова које обављају. Они су осуђени на тешке послове, који укључују додир са крвљу, изметом и другим телесним нечистоћама (спаљују преминуле, чисте канализацију, режу пупчане врпце, односе угинуле животиње са улица), које су у складу са религиозним законима (Green, J. i dr., 2007). „Прљави” послови преносе се са генерације на генерацију, као и сам статус недодирљивих (родитељи парије рађају децу парије, осуђену на изопштен живот од њиховог рођења до смрти) (Sunha, J.G., 2004). Религиозне предрасуде одређују њихов живот како у руралним, тако и у урбаним срединама, каква је мумбајска агломерација. Паријама је забрањен улаз у хиндуистичке храмове и куће припадника виших каста (Шабић, 1998-а). Они спавају по тротоарима великих градова оскудно обучени, вређају се и на јавним местима једу и пију из посебних посуда (Michaels, A., 2004).

Слика 1. – Трошне куће у Даравију, Мумбај (снимљено јануара 2009. године)

Током боравка у Мумбају 2–5. јануара 2009, утисак у вези парија у градском кварту Дарави (енг. *Dharavi*) оставила су места на којима се налазе контејнери у којима се одлажу остаци хране из ресторана, чије су ди-

мензија око 2 x 3 m. Када нпр. радници из ресторана у великим кантама до 100 l, баце остатке хране у један такав контејнер, десетине парија сјати се према храни. Неки од њих улазе у контејнере и грабе рукама храну, без обзира на то да ли је течна или не. Није реткост да се поред таквих контејнера виде пси, пацови, вране и хиљаде инсеката, који налазе храну на истим местима, где и недодирљиви. На само пар метара одатле, један парија спава на тротоару, други се купа поред напукле водоводне цеви, мајка која седи на тротоару наслоњена на зид оронуте куће доји дете, младић покривен са мало тканине око струка шиша рођака или друга, а деца се играју и просе на путу, покушавајући да дођу до неког рупија за себе, родитеље или за макрое, уколико немају породицу. Њихова имовина састоји се, често, само од одеће коју имају на себи и неколико наслаганих картонских кутија на којима спавају. Више од 80% Индијаца нема приступ водоводу, већ се купа у кишници, барама, рекама или у мору.

Припадници исте касте склапају бракове и подижу децу, која рођењем постају припадници исте касте. Од припадности касте нема бежања, јер је то ствар карме: ко смо у прошлом животу били и шта смо заслужили. Правила касте се поштују, како би наредни живот донео више среће (Cunha, J. G., 2004). Прелазак из ниже касте у вишу, допуштен је у посебним случајевима.

Систем веровања, по коме су људи рођени неједнаки, јачи је од индијског устава и закона. Иако устав забрањује кастинску дискриминацију и укида статус недодирљивих, хиндуизам управља свакодневним животом друштвеним нормама и дефинише сваку варну шта ће јести, са ким ће ступити у брак, како да одржава хигијену и др. (Шабић, 1998).

Једна подгрупа недодирљивих сафаи карамчари (енг. Safai karamchari) обавља послове, који су везани за чишћење приватних и јавних тоалета. Они раде у групама до десеторо, мушкарци, жене и деца, користећи канте и бурад. Прво у септичкој јами сипају и запале керозин, како би сагорели токсични гасови, а онда један из групе улази до груди у ту масу и кантом почиње да је празни. Остали преносе сваку канту до бурета, кога рикшом превозе до депоније. Припадници ове касте живе сиромашно у трошним колибама од трске, без електричне енергије и воде. Они немају могућност да промене посао и живот, већ само наду да ће у следећем животу „бити боље” (Hoiberg, D. i dr., 2000).

Уочљив контраст између екстремног сиромаштва на једној страни и богатства на другој уочљив је у Мумбају. С прозорске собе хотела „Тац Махал – Мумбај”, једног од најексклузивнијих хотела у Индији, удаљеног 32 km од међународног аеродрома и у коме је 27. новембра 2008. године извршен терористички напад, виде се сиротињска насеља и десетине породица, које живе на тротоару 50-100 m од улаза у хотел и на обали залива, где се налази споменик Капија Индије (енг. Gateway of India). Поред хоте-

ла заустављају се ексклузивни аутомобили, на чије прозоре куцају полуголи и болесни просјаци. Деца улице, која су прерано одрасла, боре се за опстанак. Поред елитних ресторана, у којима за ручак треба издвојити износ који је раван годишњој плати неког сиромашног становника Мумбаја, спавају бескућници, а на излазу из „Инсомније”, познатог ноћног клуба, чекају убогаљени просјаци, гладна деца и људи који умиру од глади или болести, као што је нпр. лепра. Са једне страни елитни ресторани пуни су успешних пословних људи и боливудских звезда, које у Индији имају статус божанства и изазивају стампеда обожавалаца када се појаве у јавности, а са друге, на улицама уз њих живе и умиру они којима срећа није била наклоњена и који преживљавају на остацима хране. Од локалних представа на плажи Чупати, преко неиздрживог смрада у деловима Даравија, кога описују писци, до елитних вила на Нариман Поинту, Мумбај је калеидоскоп боја, мириса и доживљаја (Arnett R., 2006).

Мумбај спада у десет најразвијених привредних центара у свету, а седми је на попису градова са највише милијардера, те је у исто време мекка за сиромашне људе, који илегално долази из целе Индије како би преживели на остацима богатих, јер је то више него што нуди средина из које долазе. Исламски терористи су због значаја Мумбаја у више наврата напали центар града. Последњи напад новембра 2008. године, који је иза себе оставио више од 200 мртвих био је усмерен на Колабу, центар Мумбаја. Хотел „Тац Махал – Мумбај” и ресторан „Леополд” у Колаби били су циљ напада, јер је први хотел у коме одседају богати, док је други најпопуларнији ресторан и место окупљања туриста и пословних људи. Ресторан „Леополд” је добио на популарности 2005. године, после објављивања књиге о Мумбају, под насловом „Шантарам”, аутора Грегора Дејвида Робертса, који је побегао из затвора у Аустралији и десет година се крио у Мумбају, где је обављао разне послове, од приученог лекара до послова егзекутора локалне мафије.

Индијци истичу да су сурови облици дискриминације нижих каста нестали 1947. године, када је Индија стекла независност. До 1950, када је Индија добила устав, недодирљиви нису смели да додирну сенку припадника више касте или су око врата носили клепетуше, како би упозорили друге људе на свој долазак, што је апсолутна сегрегација. Индијским уставом загарантован је систем квота у савезном парламенту, службама, сеоским скупштинама, на факултетима, чиме је резервисан број места за парије.

Чланови друштвених слојева из емигрантских породица, које припадају нижим кастама, деле исто наслеђе и културу, али то не значи да су припадници тих заједница униформни, иако код сваке породице доминира активност, која је јасно дефинисана хиндуистичким законима (Ember, M. i dr., 2001). Задовољење егзистенцијалних потреба у великом граду, какав је

Мумбај, представља свакодневицу великог броја досељеника, где ће и до када ће живети у новој средини.

Културни идентитет у индијском кастинском систему

У индијском друштву не постоји криза културног идентитета, с обзиром на то да је индијско друштво традиционално и да не постоје превирања у култури као последица социоекономских промена. У таквом друштву не долази до промене парадигми, образаца друштвене комуникације (Ragman G., 2001), чиме би се реметило јединство као основа заједничког осећања припадности (Deutsch H., 1997). У индијском традиционалном друштву, не постоји плуралитет опција које нуди европско друштво XXI века. Традиционално друштво не подстиче развој личних и колективних потенцијала, јер не омогућава избор и трансформацију застарелог, што представља кочницу социоекономског и културног развоја. Не постоји неизвесност, пометња и несигурност у избору правог циља и вредности, јер је све унапред одређено и записано у светим књигама (Arnold M., 1869). Многи научници и други познаваоци прилика у Индији тврде да је кастински систем узрок драматичних политичких сукоба и социјалних разлика у земљи. Други сматрају да касте имају практичну вредност, јер најсиромашније и најрањивије слојеве штите, дајући им осећај припадности заједници.

Утицај „европске” културе на традиционално индијско друштво

Стварањем европских колонија, многи народи дошли су под јак утицај европске културе (Реџијс М., 2003). Иако су се европске државе у доба колонијализма културно разликовале, под утицајем социјалног и економског развоја, европска култура почела се поистовећивати са модернизацијом. Важну улогу имала су географска открића, јер су обезбедила Европљанима место прве глобалне културе (Шабић Д., 2008).

Европска доминација на пољу светске трговине започела је пловидбама, а учврстила позицију савременим комуникацијама. За време колонијализма, Велика Британија је у Индију пренела и институције. Иако је Индија била под британским политичким и привредним надзором, физиономије кућа и окућница досељених Британаца биле су готово идентичне оним у Великој Британији. Исто тако се у већем делу Индије и данас говори енглески, јер је то био језик европских колонизатора (Реџијс М., 2003), док се на веома малом простору у индијској савезној држави Гоа, говори португалски (португалска колонија до стицања независности, јак утицај португалске културе на религију, кухињу и др). И после распада колонијализма, везе Индије са Британијом остале су јаке.

Под утицајем глобализације изражене су језичке промене у Индији. То се илуструје податком да је у Индији службени језик енглески. Савре-

мени човек је свестан да се у културолошком погледу свет све више заокупља западном културом и да је на помолу стварање глобалне културе, која се у индијском друштву не манифестује на све активности и на све друштвене слојеве. Глобализација је донела туристе, западне филмове и телевизију. Медијске слике концентришу се на богате филмске јунаке, чији се живот састоји од акције и гламура. Средњем слоју индијског друштва, то је узбудљива верзија урбаног евро-америчког сна, са нагласком на брзини, младости, чистоћи и лепоти. Насупрот тим утопијским сликама друге цивилизације, живот у сиромашној индијској заједници чини се примитивним и неефикасним (Arnett R., 2006). Староседелачка насеља на индијском потконтиненту изгледају смешно у поређењу са светом коме припадају туристи и филмски јунаци, а млади, чији родитељи траже од њих да раде у пољу, имају прљаве руке, врло често се стиде своје културе.

Млади у сиромашним срединама у Индији често „одбацују своју културу, а прихватају део глобалне; јуре се са наочарима за сунце, вокменима и фармеркама, не зато што су им лепше или удобније, него зато што су симболи модерног живота” (Мандер и др., 2003). Иако прихватају неке од симбола тзв. западне културе, млади су, ипак, приковани лошим финансијским положајем, али и традиционалним хиндуистичким нормама понашања, што је у складу са системом у коме живе (неке парије носе фармерке јер је то савремено, али се, ипак, хране у контејнерима за смеће, држе око врата мобилне телефоне – расходоване и без батерија, наочаре за сунце, али са поломљеним стаклом, исцепане и прљаве мајице марке Најк без једног рукава, празне конзерве Кока Коле пуне водом из напукле водоводне цеви). Планета се налази у замци музике, филмова и других производа културе, који се стварају у САД-у и Европи, а који се модификују на индијски начин у продуцентским кућама „Боливуда” у Мумбају.

Утицаји боливудског аспекта хомогенизације на културну разноврсност друштвених заједница је велики, а обриси почињу тек да се наслућују. Супротно упозорењима антиглобалиста, није лако „избрисати” културе у свету, ма колико оне биле мале, ако иза њих стоји традиција и припадници који их практикују и не заборављају, посебно када је у питању Индија, и када се у овом традиционалном друштву свака истинска промена одбацује јер није у складу са религијским догмама.

Закључак

У Индији постоје бројни социоекономски парадокси. Иако индијска привреда напредује изузетном брзином, истовремено друштво почива на старом систему вредности, неприлагођеном савременом начину живота. О Индији се последњих година пише као о земљи XXI века, највећој светској демократији, земљи са најбржим економским растом у свету после

Кине, у две речи земљи будућности. Мање се пише о другој Индији, у којој око 400 милиона становника живи са мање од 1 УС\$ дневно, што је граница сиромаштва, док још 400 милиона живи са 2 УС\$, што се по стандардима УН-а не сматра крајним сиромаштвом, али ипак јесте (око 80% становништва живи у бедности). Наведене и многе друге крајности део су индијског друштва које је једнако шаролико колико и бројно (Бургес О., 2006). То је Индија, разапета између старог и новог, духовног на коме почива и материјалног коме стреми.

Иако је повремено изложен епидемијама колере, ударима мафије, криминалу и тероризму, Мумбај из сваког искуства израста јачи. Уместо да га туристи избегавају након последњег терористичког напада, град је постао још популарнији. Овај космополитски град остаје прожет духом заједништва. Основана је организација „Очи и уши” која се рекламира слоганом „Будите очи и уши града” и пријавите све што је сумњиво на бесплатни телефон. Уз појачану присутност војске и полиције, живот у Мумбају и даље остаје опуштен и без тензија. Достављачи леда на воловским запрегама обилазе лимузине на закрченим улицама, продавача и просјака има на сваком углу, а понуда хашиша честа је као и дозивање таксиста.

ЛИТЕРАТУРА

- Arnold, M. (1869): *Culture and Anarchy*. New York; Mc Millan. Third Edition.
- Arnett, R. (2006): *India Unveiled*. Columbus; Atman Press.
- Basham, A. L. (1999): *A Cultural history of India*. Oxford; Oxford University Press.
- Bowie, A. (1993): *Schelling and modern European philosophy*. Routledge.
- Бургес, О. (2006): *Приче из Индије: дестинација Индија*, Београд; Б92.
- Deutsch, H. (1997): *Identity and General Similarity*. Philosophical Perspectives, 12, 177–200.
- Ember, M. and Ember, C. R. (2001): *Countries and their Culture*. New York; Macmillan Reference.
- Green, J. and Fairclough, C. (2007): *Mumbai (Global Cities)*. London; Evans Brothers.
- Мандер, Ц, и Голдсмит, Е. (2003): *Глобализација, аргументи против*. Београд; Опстанак, Clio.
- Michaels, A. (2004): *Hinduism: Past and Present*. Princeton; Princeton University Press.
- Olivelle, P. (2005): *Manu's Code of Law: A Critical Edition and Translation of the Mānava – Dharmaśāstra*. Oxford; Oxford University Press.
- O'Neil, D. (2006): *Cultural Anthropology Tutorials*. San Marco; Behavioral Sciences Department, Palomar College.
- Pečujčić, M. (2003): Globalizacija, dva lika sveta. U Pavićević V. i dr. *Aspekti globalizacije sa pregledom osnovnih pojmova*, Beograd; BOŠ, Dosije.
- Ragman, G. (2001): *Regional Identity and Social capital in regional Economic development and planning*. (<http://www.ersa.org>)
- Hoiberg, D. and Ramchandani, I. (2000): *Students Britannica India*. Bombay; Popular Prakashan.

- Cunha, J. G. (2004): *Origin of Bombay*. Chennai; Asian Educational Services.
- Шабић, Д. (1998): Индија, азијски потконтинент. *Галаксија, часопис за популаризацију науке*, (278), XXVI, Београдско издавачко графички завод.
- Шабић, Д. (1998-а): Индија: Систем каста. *Галаксија, часопис за популаризацију науке*, (278), XXVI, Београдско издавачко графички завод.
- Шабић, Д. (2008): Регионални приступ проучавању култура и мултикултурализам. *Демографија*, (V), Географски факултет Универзитета у Београду.

Dejan Šabić
Mila Pavlović

**REGIONAL APPROACH IN THE STUDY OF SOCIO-CULTURAL
DIFFERENCES AMONG THE POPULATION OF THE MUMBAI
METROPOLITAN AREA**

Summary

There are many socio-economic paradoxes in India. Even though the Indian economy has developed extremely fast, the society has still been resting on the old system of values, not adapted to the modern way of life. In the last few years, India has been written about as the country of the 21st century, the largest world democracy, the country with the most rapid economic growth in the world after China, in a word, the country of the future. The other India is much less written about, with around 400 million people who live with less than 1 US\$ per day, which is the limit of poverty, whereas 400 million people more live with 2 US\$ which, according to the UN standards is not considered as the extreme poverty, but it still is (around 80% of the population live in misery). Both mentioned and many other extremes have been a part of the Indian society which is as much diversified as numerous (Burgess O., 2006). This is India, stretched out between old and new, religious, it is based on and material, it aspires to. Although periodically exposed to the epidemics of cholera, the domination of mafia, criminal and terrorism, Mumbai has grown even stronger from each experience. Instead to be avoided by tourists after the terrorist attack, the city has become even more popular. This cosmopolitan city remains to be imbued with a spirit of community. An organization was founded called "Eyes and ears", which is being promoted under the slogan "be the eyes and ears of the city" and report everything that is suspicious on free of cost telephone. With a strengthen presence of army and police, life in Mumbai has still been relaxed and without tensions. The deliverers of ice on ox-drawn vehicles pass the cars on jammed streets, there are tradesmen and beggars at every corner, while the offer of hashish has been very frequent as well as a taxi hailing.